

podcasts, Wiki-over technology used in the processes of information, as well as social networks, blogs and microblogs that interpret information platform for interactions. Used main group known methods: philosophical methods of scientific knowledge, general and specific methods and approaches. In particular, applied analysis, synthesis, deductive method, multidisciplinary, conceptual approach. An integrated approach has helped to identify trends and patterns of information democracy, predict consequences and possible development of political events with the peculiarities of information democracy.

Key words: information, communication, social networking, social media, information state.

Стаття надійшла до редколегії 02.02.2016 р.

УДК 327

Олеся Фесик

Теоретико-методологічні підходи до трактування «м'якої» та «твердої» сил в іноземних наукових розвідках

Мета статті – з'ясувати теоретичні й методологічні підходи до трактування концепцій «м'якої» та «твердої» сил у працях зарубіжних учених і проаналізувати практичне застосування країнами-лідерами в зовнішньополітичній стратегії комплексу – «розумної сили». Ураховано постбіпорядний період, який розпочався після розпаду СРСР і триває до сьогодні. У науковій розвідці застосовано політичний аналіз, принцип системності та діалектичної взаємозумовленості й такі підходи, як історико-хронологічний, інституційний, системний і порівняльний. Аналіз використання сили держави в зовнішній політиці провідними гравцями в сучасній міжнародній системі продемонстрував: вирішальну роль для держави відіграє економічний потенціал, оскільки на його основі здійснюється вплив на інші країни та захист власних національних інтересів і безпеки. Провідні держави світу в зовнішній політиці керуються концепцією «розумної сили». Серед найбільших загроз – поширення практики використання тероризму, екстремістських та неформальних збройних угруповань і їх застосування задля досягнення цілей та впливу. У подальшому вважаємо актуальним дослідження змін у світ-системі, перспективу використання «м'якої» й «твердої» сил та вироблення алгоритму дій із метою впливу й протидії загрозам з урахуванням ресурсного забезпечення.

Ключові слова: м'яка сила, тверда сила, міжнародний конфлікт, держава, військовий потенціал, ЗМІ, публічна дипломатія, культура, імідж, зовнішня політика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Початок ХХІ ст. ознаменувався збільшенням напруги у світ-системі та формуванням нової структури світової системи. Сполучені Штати Америки виявилися неспроможними втримати домінування на світовій арені після розпаду біполярної системи. Як наслідок, світова система впевнено трансформується до багатополосності. Розгортається боротьба різних блоків, держав між собою, збільшується кількість регіональних конфліктів, які дуже швидко набувають міжнародного характеру. Заходи міжнародних інституцій ООН, НАТО, ЄС, світових країн-лідерів, які покликані попереджати та врегульовувати міжнародні конфлікти, на практиці виявилися не досить ефективними. Позаблоковість і концепція «прихилизму» для молодих демократій, економічна та технологічна відсталість стали тими чинниками, які й зробили з них країни-мішені. До таких держав потрібно віднести також пострадянські Україну й Грузію, які одними з перших зазнали як збройної, так і інформаційної агресії від країни-сусіда – Росії. Ураховуючи вищезазначені факти, вважаємо тему **актуальною та перспективною.**

Мета статті – з'ясувати теоретичні й методологічні підходи до трактування концепцій «м'якої» та «твердої» сил у розвідках зарубіжних учених і проаналізувати практичне застосування країнами-лідерами в зовнішньополітичній стратегії концепції «розумної сили».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сила держави – одна з найбільш досліджених, проте й найсуперечливіших категорій у міжнародних відносинах. Це відображено у великій кількості трактувань і підходів до розуміння цієї категорії. У різних політичних течіях силу держави розглядали через різний набір якостей та характеристик. Реалісти вбачали силу в тріаді – військова могутність, економічний і ідеологічний потенціали; ідеалісти акцентували увагу виключно на військовому потенціалі [5, с. 14]. Ураховуючи бурхливий розвиток технологій, науки, геополітичні зміни на карті світу, трансформацій системи міжнародних відносин, змінювалися й підходи до визначення сили держави, активно оновлювалися її арсенал, механізми реалізації. Це відображено в 70–80-х рр. XIX ст. в структурному реалізмі або неореалізмі, в основі якого – традиційні реалістичні погляди на національний інтерес, боротьбу за владу та силу держави, яку вони розглядали крізь призму трьох чинників, таких як військова могутність, економічні можливості й рівень технологічних досягнень [12, с. 50].

В умовах процесів глобалізації, демократизації новий підхід до концепції сили запропонували неолібералісти: Дж. Най, Р. Кохейн, Х. Алкер, Дж. Розенау, М. Ніколсон, Ч. Ліпсон, С. Стрендж, А. Хіршман та ін. [9, с. 133]. У своїх теоріях поняття «сила» вони пов'язують із формуванням взаємозалежності між учасниками міжнародних відносин [1, с. 10]. На переконання Дж. Ная, «м'яка сила» ґрунтується на трьох компонентах: культурі, політичних цінностях і зовнішній політиці. Це одна з форм зовнішньої стратегії країни, а також комплексний механізм впливу через систему «привабливих преференцій» [4, с. 54].

Тож, згідно з концепцією Дж. Ная, сила держави поділяється на «м'яку» та «тверду» [3, с. 24]. Ресурсний арсенал «твердої» сили складають військовий і економічний потенціали. «М'яка сила» має значно більше ресурсне забезпечення (культурна, іміджева та публічна дипломатія). Ефективність застосування такого ресурсного арсеналу кожною країною залежить від ефективного поєднання інструментарію з цих двох блоків і їх синергії. Для цього потрібна чітко вироблена стратегія на державному рівні, а у випадку конфлікту чи загрози слід диференціювати загрозу сили та її застосування, адже це складна багаторівнева система, яка дає змогу державі виконувати свої тактичні й стратегічні завдання на міжнародній арені на офіційному та неофіційному рівнях. Основа цього – управління взаємозалежністю [11, с. 134].

Професор Д. Пучало убачав основу «м'якої» й «твердої» сил у ресурсному забезпеченні: держава спроможна діяти, але всі її дії обумовлені якістю та кількістю ресурсів, виділених для досягнення певних політичних цілей у світовій політиці, а це залежить від стану національних економік [2, с. 150]. На нашу думку, його погляди беззаперечні. У світлі подій, що розгорнулися після розпаду СРСР, гегемонії США в міжнародній системі, як наслідок, простежуємо дифузю сили й впливу у світ-системі та зростання активності недержавних гравців. У сучасних умовах потрібно наголосити на інформаційному складнику. Досвід США в Іракській війні засвідчив, що значні витрати на пропаганду й обґрунтування необхідності військової операції в Іраку виявилися неефективними. Вона стала однією з найпровальніших із часів В'єтнамської війни. Результат військових дій США в Іраку став передумовою перемоги проліберального Б. Обама на виборах президента США. Він, урахувавши невдалий зовнішньополітичний курс попередника Дж. Буша молодшого, дещо його лібералізував. Це, зокрема, відображено в «Стратегії національної безпеки» та виступі Б. Обама під час ювілейної Генасамблеї ООН: «Наші цінності – демократія та розвиток, індивідуальна свобода будь-якого роду. Прогрес помітний, він може бути задокументований, але сучасні виклики тягнуть нас у темний, неупорядкований світ. Відбувається ерозія демократичних принципів та інститутів, інформація контролюється, простір для громадянського суспільства обмежений. Нам кажуть, що це необхідно для боротьби з хаосом, з терором. Крайні праві та часом ліві закликають до побудови стін між країнами. ... США також вразливі до цих викликів. Наша економіка зростає, наші війська повернулися з Іраку та Афганістану, проте у внутрішніх дискусіях ідея миру зустрічає опозицію щодо Китаю, Росії, Ірану, ісламу. Кажуть, що єдина сила, що має значення для США – збройна потужність, що співпраця та дипломатія не спрацюють. Я не

вагатимуся у використанні сил для захисту своєї країни чи наших союзників. Проте я стою на своєму – ми не можемо повернутися до конфлікту та примусу.

У сьогоднішньому світі сила не вимірюється контролем над територіями. Сила націй – в успіхові їх людей, їх драйві, знанні, креативності, особистій безпеці. Сильні нації відповідальні за підтримку світового порядку» [6].

Промова Б. Обама засвідчила, що світова країна-лідер обирає дипломатію та співпрацю задля вирішення й попередження міжнародних конфліктів, тобто робить акцент на ресурсний арсенал «м'якої сили». Ще однією тенденцією є залучення союзників до розв'язання збройних конфліктів (співпраця з ЄС, НАТО, країнами «G20», замість «G8»), адже система колективної безпеки потребує значно менше фінансових витрат та дає змогу залучити значно більші ресурси. Ще одна вага перевага такої стратегії – розподіл відповідальності за наслідки ухвалених рішень перед світовим співтовариством. Тож, підсумовуючи зовнішньополітичну стратегію США, потрібно відзначити: держава намагається закріпити статус лідера за рахунок використання арсеналу методів «м'якої» й «твердої» сил (якість дипломатії, роззброєння, особливо ядерного, відхід від одноосібного прийняття рішень на військові превентивні удари та операції й кооперація в рамках ООН, НАТО з країнами ЄС, посилення культурної взаємодії та гуманітарних місій, популяризація культурних зразків і покращення добробуту власного населення). В умовах нинішнього асиметричного характеру боротьби між країнами за центри впливу між США, Росією, Китаєм, Туреччиною, поширення тероризму й неформальних збройних формувань набувають нової актуальності застосування елементів «твердої» сили – економічних санкцій та військового потенціалу.

Ф. Хоффман, теоретик терміна «асиметрична війна», сарактеризував його як складне політико-інформаційне, дипломатичне, економічне, терористичне, партизанське та психологічне протистояння, яке є поліваріантним, мультивузловим і мультимодальним поєднанням традиційних і нерегулярних бойових дій із залученням недержавних суб'єктів, якотрі володіють новітньою зброєю й технологіями. Якщо розглядати практичне втілення цієї теорії в діях Росії, то потрібно наголосити, що запорукою успіху її військових операцій стали не використання збройних сил, а економічні, політичні, дипломатичні та інформаційні чинники, утілення яких не лише підготувало основу для військових дій, а й певною мірою обґрунтувало їх. Інший американський дослідник Дж. МакКуен стверджує, що асиметричне протистояння розгортається і серед громадян зони конфлікту, і серед міжнародної спільноти, і серед громадян агресора. Задля досягнення асиметричної переваги використовують різноманітні чинники й інструментарій, однак перемогу отримує той, хто перемагає на інформаційному та економічному полі бою [8, с. 140].

Специфіка такого протистояння досить яскраво продемонстрована між Росією, США і ЄС в українсько-російському конфлікті та війні в Сирії. Інструментарій із досягнення зовнішньополітичних цілей значно урізноманітнівся й удосконалюється щодня. Усі ці конфлікти тривалий час готувалися та протікали в неактивній фазі. Твердий арсенал – це превентивні військові удари з використанням регулярних і нерегулярних збройних угруповань, застосування терористичних атак. Якщо розглядати ресурсний арсенал із досягнення геополітичних цілей Російською Федерацією, то він майже ідентичний американському. Російське керівництво у своїх діях повністю наслідує країну-гегемона США, проте більше акцентує на силовому блоці засобів – використанні регулярних військ і нерегулярних збройних формувань, економічних санкцій, інформаційної війни, кібератак, дипломатії, роботи спецслужб, діяльності неурядових організацій, гуманітарної місії й ін. м'якого інструментарію.

Зі свого боку, ЄС та НАТО, ООН теж намагаються протистояти не лише інформаційній пропаганді росіян, але й вирішити міграційну кризу, яка виявилася чи не найбільшою загрозою для існування Євросоюзу з часу його заснування. Усі центри впливу стали залучатися підтримкою інших важливих у геостратегічному плані держав. США дещо пом'якшили свою риторику щодо Ірану, відмінено низку санкцій, а відносини з Кубою вийшли на якісно новий рівень. Ці дії Білого дому підштовхнули Росію, до аналогічних дій щодо Китаю й традиційних союзників в ООН, Венесуели, Куби, Нікарагуа, Зімбабве, Судану.

Одна з найбільш задіяних – інформаційна складова. Дослідження Інституту світової політики (Україна) у найбільших європейських країнах (Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії, Польщі, Іспанії, Нідерландах та Швеції) засвідчили: лише третина респондентів погоджується з офіційною версією України щодо того, що в державі проводиться антитерористична операція. Це демонструє якісний рівень російської пропаганди в ЄС. Ще один яскравий приклад – ситуація з референдумом у Нідерландах щодо асоціації ЄС з Україною. Натомість, Російський інститут стратегічних досліджень оприлюднив дослідження індексу агресивності до дій росіян у ЗМІ Великої Британії, США, Німеччини й Франції. Серед ЗМІ з найбільш високим «індексом агресивності» виявилися німецька «Frankfurter Allgemeine Zeitung», американські «The New York Times» і «The Wall Street Journal», британські «The Guardian», «The Financial Times» і «BBC», французькі «Le Monde» та «Le Figaro» [10]. Найбільш антиросійськими є ЗМІ Чехії, далі – Польща, Німеччина, Україна й США. Ці результати теж дивують: виявляється, Чехія та Польща набагато жорсткіше протидіють Росії в інформаційному просторі, ніж Україна, яка зазнала агресії з боку Російської Федерації.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи використання силового потенціалу держави й ті динамічні умови сучасної міжнародної системи, потрібно відзначити, що погляди неореалістів знову набули актуальності, адже країни-лідери не відмовляються від застосування зброї, причому наслідки від такого застосування відчувають навіть ті держави, які безпосередньо не беруть участі в протистоянні (терористичні акти, міграційна криза, велика кількість жертв серед мирного населення, економічна криза й ін.). Це обумовлено процесами глобалізації та інтеграції, формуванням взаємозалежності між країнами не лише в економічній, енергетичній, культурній, науковій сферах, а й такій важливій, як інформаційна. Контроль над каналами комунікації – один із найперспективніших напрямів силового потенціалу держави. Стосовно України великим мінусом є низький рівень публічної дипломатії, транспаративності влади, унаслідок чого за державою закріпився імідж найбільш корумпованої, із найвищим рівнем інфляції. Поняття «сили» трактуємо як здатність впливати на поведінку іншої держави в бажаному напрямі та встановлювати різні форми залежності однієї країни від іншої, використовуючи задля цього різноманітний набір інструментів із «твердого» й «м'якого» силового арсеналу.

У своїй зовнішній політиці провідні гравці світової арени – США, Росія, НАТО, ЄС – активно застосовують концепцію «розумної сили» як синтез інструментарію «м'якої» й «жорсткої» сил. Ураховуючи особливості міжнародних конфліктів, очевидно, що в зоні ризику перебувають ті країни, які мають певні етнічні чи релігійні групи, що проживають на певній території цих держав, й авторитарний режим правління. Тому не можливо не погодитися з автором концепції «м'якої сили» Дж. Наєм, який стверджував: «для успіху на теренах зовнішньої політики потрібно те, що теоретики лідерства в бізнесі називають “контекстуальним інтелектом” – здібність розбиратись у перипетіях мінливих подій та узгоджувати наявні ресурси з поставленими завданнями, рухаючись разом із поступом дій, ніж проти нього» [3].

Джерела та література

1. Keohane R. Power and Interdependence. World Politics in Transition / R. Keohane, J. Nye. – Boston : Little Brown and Company, 1977. – P. 11.
2. Puchala D. The History of the Future of International Relations / D. Puchala // Ethics and International Affairs. – 1994. – Vol. 8, № 3. – 187 p.
3. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. S. Nye. – New York : Public Affairs Group, 2004. – 191 p.
4. Давыдов Ю. П. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений [Электронный ресурс] / Ю. П. Давыдов // Международные процессы. – Т. 2 (2004). – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/four/006.htm>
5. Доктрина Обама: ключові тези президента США на Генасамблеї ООН [Електронний ресурс] // Громадське телебачення. – 2016. – Режим доступу : <http://www.hromadske.tv/world/doktrina-obami-klyuchovi-tezi-prezidenta-ssha-na-g/>

6. Качинський А. Індикатор могутності провідних країн світу: характер, тенденції та прогноз [Електронний ресурс] / А. Качинський, Д. Молоченко // Зовнішні справи : наук. журн. – 2015. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/indikator-mogutnosti-providnikh-krajin-svitu-kharakter/>
7. Кравченко В. Ю. Теорія «гібридної війни»: український вимір / В. Ю. Кравченко. // Вісник Дніпропетровського ун-ту ім. О. Гончара. – Серія : Політологія. – 2015. – № 2. – С. 139–147.
8. Нікулішин Н. Поняття «сила» у сучасних теоріях міжнародних відносин / Наталія Нікулішин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : наук. журн. / Національний ун-т «Львівська політехніка» – 2013. – С. 130–134.
9. У Кремлі назвали найбільш антиросійські ЗМІ [Електронний ресурс] // Телеканал «24». – 2016. – Режим доступу : http://24tv.ua/u_kremli_nazvali_naybilsh_antirosiyski_zmi_n671826
10. Филимонов Г. Культурно-информационные механизмы внешней политики США. Истоки и новая реальность : [монография] / Г. Ю. Филимонов. – М. : РУДН, 2012. – 408 с.
11. Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці / М. Цюрупа // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2007. – Вип. 36 : Курасівські читання. Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії. – К. : Знання України, 2007. – С. 47–59.

Фесик Алеся. Теоретико-методологические подходы к трактовке «мягкой» и «жесткой» сил в иностранных научных исследованиях. Цель статьи – выяснить теоретические и методологические подходы к трактовке концепций «мягкой» и «жесткой» сил у трудах зарубежных ученых, также проанализировать практическое применение странами-лидерами во внешнеполитической стратегии комплекса «умной силы». Во внимание принимался постбиполярный период, который начался после распада СССР и тянется до сегодняшнего дня. В научной работе использованы политический анализ, принцип системности и диалектической взаимообусловленности и такие подходы, как историко-хронологический, институциональный, системный и сравнительный. Анализ силы государства во внешней политике ведущими игроками в современной международной системе продемонстрировал следующее: решающую роль для государства играет экономический потенциал, поскольку на его основе осуществляется влияние на другие государства и защита собственных национальных интересов и безопасности. Ведущие государства мира во внешней политике руководствуются концепцией «умной силы». Среди крупнейших угроз – распространение практики использования терроризма, экстремистских и неформальных вооруженных группировок и их использования для достижения целей и влияния. Считаем, что в дальнейшем актуальным будет исследование изменений в мир-системе, перспектив использования «мягкой» и «жесткой» сил и выработки алгоритма действий с целью влияния и противодействия угрозам с учетом ресурсного обеспечения.

Ключевые слова: мягкая сила, твердая сила, международный конфликт, государство, военный потенциал, СМИ, публичная дипломатия, культура, имидж, внешняя политика.

Fesyk Olesya. Theoretic-methodical Approaches to the Interpretation of the «Soft» and «Hard» Power at the Foreign Scientific Studies. Scientific paper was preparing with idea to study out theoretical conceptions of the «soft» and «hard» power at scientific studies of foreign scientists and analyzed practical using by leader countries at their foreign political strategy complex – «clever power». Attention was paid for post bipolar period, started after dissolution of the Soviet Union till our days. At study were used political analyzed, the principles of systematic and dialectical interdependence as well, as historical and chronological, institutional, systemic and comparative. The analysis of state power usage at foreign policy of leader countries at modern international system, showed the following: the crucial role for the state plays economical potential, as on its base impact on other states and defend of own national interests and security. A leader country of the world at their foreign policy leads by conception of «clever power». Among the biggest threats: spreading of the practice of terrorism usage, extremist and informal armed groups and their use to meet the objectives and impact. In further studies will consider attention on changes in the world-system, the prospects for the use of «soft» and «hard» power and development an algorithm action to influence and counter threats base on the account of resources.

Key words: soft power, hard power, international conflict, state, military potential, the mass media, a public diplomacy, culture, prestige, foreign policy.

Стаття надійшла до редколегії 06.03.2016 р.